

A Kosztolányi-életmű kritikai kiadásának néhány előzetes kérdése

Úgy hírlík, Veres András vezetésével munkacsoport alakult Kosztolányi Dezső összes művei kritikai kiadásának elkészítésére. Ez örvendetes hír, reméljük, e munka csakugyan eredményes lesz, s végre elkészül ez a régóta esedékes editio. Több jel azonban arra vall, most sem megy majd minden könnyen. Egy másik, újabb hír ugyanis már arról szól, hogy egy másik munkacsoport is szerveződik, nagyjából ugyanerre a célra, Szegedy-Maszák Mihály vezetésével. Ez pedig arra enged következtetni, hogy valami nincs rendben. A csönd ugyan nagy, nem sok jele van annak, hogy folyna a munka, de a kettős szervezés óhatatlanul rivalizáló elképzelésekre (és ambíciókra) vall – az erők egyesítése mindenképpen szerencsésebb lenne. Magam nem kívánok beleszólni abba a kérdésbe, hogy ki irányítsa a munkát, milyen csapat vagy csapatok álljanak föl stb. De úgy vélem, célirányos volna, ha ebben a helyzetben nyilvános vita indulna arról, milyen legyen a Kosztolányi-kritikai kiadás, s e munka közben várhatóan milyen problémákkal kell majd számolni.

1. A kiadás formai egysége

A Babits-kiadás némely tapasztalatai fölvetik az aggályt, hogy a Kosztolányi-kiadás is hasonló megosztottságban fog készülni, s a megosztottság nyomai itt is érvényesülnek majd. Azaz: nem egy egységes, szervesen összefüggő életműsorozat jön létre, amely követné az életmű logikáját, hanem ötletszerűen ugrálva az egyes lehetséges kötetek közt, esetlegesen, „darabokban” valósul meg valami az életműsorozatból. Ez baj lenne, bár bizonyos eredményeket viszonylag gyorsan föl lehetne mutatni, s ez a projekt finanszírozása szempontjából előnyökkel járna. Megítélésem szerint a

kiadást előzetesen koncepcionálisan föl kell építeni. A Kosztolányi Dezső Összes Műveinek egy egységes sorozat részeként kell létrejönnie, külsőleg, az egyes kötetek sorszámozásával is jelezve az egyes darabok összetartozását és életművön belüli helyét. Azaz, már előzetesen el kell dönteni, mi kerüljön kiadásra, s milyen sorrendben. A folyamatos sorszámozású életműkiadás megítélésem szerint csakis a *versekkel* indulhat, majd a *versfordítások*, a *novellák*, a *regények*, a *verses drámafordítások* következhetnek. Utánuk jönne Kosztolányi névvel és névtelenül (!) publikált, nagy terjedelmű *publicisztikája*, amelyet nem célszerű elválasztani esszé jellegű szövegeitől. A záró tömb a *levelezés* lehetne. Minden ilyen egység saját külön időrendjét érvényesítené. Nem kellene adnia viszont e kiadásnak a prózai fordításokat. Megoldandó gond, hogy bizonyos átmeneti formák (pl. bábjátékok) hová, mely korpuszba integrálódjanak, esetleg valami elegyes kötetbe álljanak-e össze. Komoly technikai gond egy ilyen elvű sorozat megtervezésekor, hogy mindez hány kötetre fog rúgni, hiszen – e fölfogás szerint – a versfordítások kiadására csak a versek megjelenése (de legalábbis pontos megtervezése) után kerülhetne sor, a novellák kiadására pedig csak a versek és versfordítások közzététele után, s így tovább. A sorozat megtervezésekor tehát komoly nehézséget okoz annak eldöntése, miből (melyik szövegtípusból) hány kötet telik ki, melyik tömb hányadik kötetrel indul stb. Ez föloldható természetesen úgy, ahogy pl. a Babits-editio teszi (nem ad folyamatos számozást az egyes köteteknek), így azok akár ötlet és alkalom szerint is megjelenhetnek. A probléma azonban éppen az, hogy ez az „ugrálós” szerkesztés lenne elkerülendő. Megoldás, úgy gondolom, csak az lehet, ha a szerkesztők lemondanak a gyors (rész)sikerekről, s a munka egy hosszadalmas és alapos előkészítő szakasszal indul. Azaz, először össze kell gyűjteni az életmű valamennyi szövegének forrásait (nyomtatott szövegeket, kéziratokat), s csak az egybehordott szövegtömb nagyságának ismeretében számítható ki, hogy az életmű (a jegyzetekkel együtt) hány kötetet tölt ki, s ezen belül egy-egy szövegtípusból hány kötet telik ki. Az egyes kötetek sajtó alá rendezése, jegyzetése stb. csak ezt követően indulhat el – igaz, akkor már párhuzamosan, több kötetten egyszerre is folyhat a munka, a munkatársi gárda nagyságától függően. Sejtésem szerint ez egy nagy életműsorozat lesz. Ha a szövegekhez csak tömör és informatív jegyzetek társulnak, s a sorozat megtervezői nem élnek a jegyzetpuffasztás náluk oly elterjedt káros gyakorlatával, akkor is, a legminimálisabb számítás szerint is, 4-5 kötet vers, 5-6 kötet versfordítás, 4 kötet novella, 5 kötet regény (köztük az *Esti Kornél* is, bár vitakérdés lehet, hogy regényről vagy novellafüzéről van-e szó), 3 kötet verses drámafordítás, 8-10 kötet publicisztika, 4 kötet levelezés bizonyosan lesz. A szövegforrások egybehordása után azonban ez a durván becsült szám alighanem nőni fog. A kötetszám

eldöntése ugyanis empirikus kérdés, a fönti becslés legföljebb arra jó, hogy érzékeljük, milyen nagy munka vár a textológusokra.

Egy biztos: az egyes kötetek megjelenése már csak a végső fázis lehet. A munka dandárját még azt megelőzően, az előkészítés fázisában kell elvégezni.

2. A Kosztolányi-életmű hangsúlyai

Az előbbiekben magától értetődőnek vettem, hogy az Összes Műveknek a versekkel kell indulnia, ami annak implicit tételezése, hogy Kosztolányi elsősorban költő volt, s csak másodlagosan prózaíró. Ez alighanem egyezik Kosztolányi önképével s ambíciójával, de nem teljesen egyezik a mai értékrenddel. Ma a „szakma” a prózaíró Kosztolányit általában jelentősebbnek (s párbeszédképesebbnek) véli, mint a költőt. További probléma e sorban, hogy Kosztolányi politikai publicisztikájáról viszont többnyire senki nem vesz tudomást; „elfelejti”. Magam úgy vélem, Németh Andornak van igaza, aki szerint Kosztolányi szinte mindegyik területen jelentőset alkotott. Nem érdemes tehát, legalábbis e sorozat megtervezésekor belső értékkülönbségeket keresni, és – a próza elsőbbségét vallva – „előrehozni” az oeuvre prózai korpuszának kiadását. A kritikai kiadás irányítói akkor járnak el helyesen, ha az életmű egységének elvéből indulnak ki, s az egész életmű fontosságát tartják szem előtt. A pálya szerveződése szempontjából egyébként is tény, hogy a költő előbb született meg, mint a prózaíró, s az életmű éppen a költő, a prózaíró s a publicista sajátos, egymást is alakító összjátékaként bontakozott ki. S számomra az sem kérdéses, hogy a versfordítások pl. szorosan a versekhez tartoznak: Kosztolányi amikor verset fordít, voltaképpen verset ír, s a kétféle versírást csak technikai szempontból érdemes különválasztani.

Magyarán: aktuális esztétikai preferenciáinkhoz igazodva ne szelektáljunk és rangsoroljunk. A legbiztosabb (s legkisebb torzulással járó) megoldás valószínűleg az életmű „hagyományos”, szisztematikus elhelyezése, besorolása.

3. A szövegkorpusz fölmérése

Mint minden kritikai kiadás esetében, itt is kulcskérdés, hogy egybe tudja-e gyűjteni a teljes életművet. Ez, valljuk meg, elsődleges kérdés, minden más csak ezután jöhet. Kosztolányi életműve azonban, sajnos, elsősorban nem a viszonylag könnyen áttekinthető folyóiratok, hanem a mindent eltemető újságok, hírlapok közegében bontakozott ki. Az életmű aránytalanul nagy része ebben a csak nehezen áttekinthető közegben van széjjelszórva. A kritikai kiadás tehát jórészt azon áll vagy bukik, megvannak-e, vagy legalábbis meglesznek-e az eszközök az életmű szerteszórt darabjainak számbavételéhez. Nyomtatásban megjelent, korszerű igényeket is kielégítő Kosztolányi-

bibliográfia nincs – e téren a rivális Babits-kutatás lényegesen előrébb tart, hiszen Stauder Mária és Varga Katalin bibliográfiája lényegében már fölmérte a Babits-életmű publikált szövegforrásait. Jelentős előny viszont, hogy a Réz Pál-féle életműkiadás (minden hiánya és hibája ellenére) már hatalmas szövegtörzset hozott fölszínre, innen tehát el lehet indulni. S kéziratban, az akadémiai könyvtár kéziratárában elérhetőek Hitel Dénes különböző Kosztolányi-gyűjtései és bibliográfiái is. (Úgy tudom, a Kenyeres Zoltán vezette korábbi munkacsoport munkája is eredményezett egy kéziratot bibliográfiát.) Mindez együtt kiindulásnak megfelel, az adatbázisok egyesítésével és kritikai megszűrésével létrehozható egy olyan összesített adatbázis, amely lehetővé teszi az érdemi nekilendülést. Úgy gondolom azonban, mindez önmagában még nem elég. Első lépésben, a bibliográfiai már ismert szövegek kixeroxotatása mellett, szisztematikusan újra át kell nézni a gyanúba vehető periodikumok valamennyi számba jöhető évfolyamát, s ehhez meg kell teremteni egy nagy közös adat- és szövegbankot, – *szervezetileg* is. Amíg ez nem történik meg, addig nemcsak fölösleges, de kimondottan káros a kritikai kiadás valamelyik részkötetének kiadására törni.

Az előzetes föltérképezéshez jól használható Lakatos Évának a magyar irodalmi folyóiratokat (gyakorlatilag még a hetilapokat is) áttekintő sokkötetes bibliográfiája, hisz ez egyebek közt a lapok munkatársait is regisztrálja. Lakatos összeállítása persze a napilapokat illetően nem ad fölvilágosítást, márpedig számolni kell avval, hogy Kosztolányi saját lapjain túlmenően is, alkalmilag elég sok más pesti és vidéki napilapban is publikált. S itt nem csak a szabadkai lapokra kell gondolni, még csak nem is csupán a szintén kimutatható szegediek jelenlétére, de – legalább szórványosan – olyan vidéki lapokra is, mint Temesvár, vagy mondjuk Pápa egyik-másik lapja. E tekintetben segítség lehet, hogy Botka Ferenc vezetésével annak idején folyt egy kb. 150 magyar íróra kiterjedő hírlapi bibliográfiai gyűjtés, s ennek anyaga „kéziratban”, pontosabban: gyűjtőfüzetekben megvan a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Sajnos, ez a gyűjtés annak idején félbeszakadt, de – mint pl. Urbán László e gyűjtésre támaszkodó közlései is mutatják – így is sikerült számba venni sok olyan írást, amelyet az életműkiadás nem ismert.

A döntő persze mindenképpen a *módszeresség* és a *szorgalom*: anélkül a szövegforrások teljességét nem lehet összegyűjteni; megmarad az esetleges és hozzávetőleges szövegismeret. A mutatóanyag külsőségek, a pénzcsalogató attrakciók helyett véleményem szerint erre kell elsősorban koncentrálni, ha az új projekt sikert akar elérni.

Az életmű nagyobbik, „látható” részének fölmérése, összegyűjtése a hagyományos filológiai munka kérdése: előzetesen nem igényel külön eszmecserét. A verseket, novellákat stb. úgy kell „összeszedni”, ahogy más alkotók esetében is szokásos. Van az életműnek egy összetevője, a névtelen politikai

publicisztika, amely viszont külön előzetes mérlegelést kíván. Kosztolányi ugyanis felnőtt élete javát újságíróként élte le (Budapesti Napló, A Hét, Világ, Pesti Napló, Uj Nemzedék, Pesti Hirlap), s e munkakörében, értelemszerűen, neki is rengeteg cikket, jegyzetet stb. kellett írnia. Ez, becslésem szerint kb. 2-3 ezer írás. Ám a névtelenség ezt a szövegtörzset elsüllyesztette, maga Kosztolányi pedig utólag bagatellizálta ezen írásai jelentőségét. Úgy tett, mintha ezek csupán kényszerből írott, eleve jelentéktelen dolgok lettek volna. A valóság azonban egészen más: a publicisztikát Kosztolányi nagyon is élvezte, s – ami ennél is fontosabb – ez a napi újságírói gyakorlat jelentékenyen alakította prózaírói rutinját, egyben kondicionálta a valóságértelmezés egy adott módjára. E szövegtörzset tehát ismerni kell, mert enélkül a prózaíró lehetséges értelmezése szegényedik el, válik homályossá.

A névtelen írások azonosítása azonban nagy és nehéz feladat. Igen nagy anyagot kell átszűrni, s maga a ráismerés, a szerző azonosítása sem pusztán automatizmus. Sőt önmagában még egy magasrendű stílusérzékenység sem elegendő hozzá. A sajtótörténeti, életrajzi, nyelvi stb. tájékozottság igen magas foka kell ahhoz, hogy ez az azonosítás megkísérelhető legyen. S bizonyos, 100 százalékos „földerítés” itt eleve elképzelhetetlen, a legmondosabb attribúciós munka mellett is a névtelen írások egy része örökre rejtve marad. Az *írástudatlanok árulása* vitájára reflektáló, s Illyés, majd Réz Pál által is közölt műhelyjegyzetekből azonban egyértelmű: bár Kosztolányi akkor már megvetette korábbi politikai publicisztikáját, azt, hogy rendszeresen írt ilyeneket, maga sem tagadta.

Azaz: akár tetszik, akár nem, egy szisztematikus azonosító munka megkerülhetetlen lesz. A fölmerülő – kétségkívül: komoly – nehézségek nem igazolhatják a problémák szőnyeg alá söprését, a munka megkerülését. Sőt alighanem ezt az exhumáló munkát kell az előkészítő szakasz középpontjába állítani, hiszen ez – az elsődleges eredményeken túl – mint háttérinformációk gazdag tárháza igen jól segítheti a textológiai munka más területeit is. A publicisztika ugyanis az aktuális vélekedések folyamatosan gazdagodó naplója, s mint ilyen, egyéb művek keletkezéstörténetéhez is segítségül jöhet.

4. A Kosztolányi-szövegek szerveződésének egyik sajátosságáról

A hagyományos kritikai kiadások voltaképpen az egyes, más művektől elkülöníthető, önmagukban megálló művek közreadásakor érvényesülnek igazán, s ezek az edíciók nemigen tudnak mit kezdeni a szöveg fölötti szerveződés eseteivel, pl. a verskötetek kompozíciójával. Ez minden életmű közreadásakor problémaként merül föl, Kosztolányi esetében azonban hatványozottan gonddal jár. Miért? Kosztolányi, tapasztalataim szerint, szinte mindig kompozícióban gondolkodik, s művét, amelyet megalkotott, egy má-

sik fázisban rendre belehelyezi egy nagyobb kompozícióba, magát a szöveget pedig eszerint igazítja át.

Igy járt el pl. az *Esti Kornél* megszerkesztésekor is. Függetlenül attól, hogy ezt a művet regénynek avagy novellafüzérnek tekintjük-e, a szöveg kritikai kiadása mindenképpen problematikus. Kosztolányi ugyanis eredetileg önálló novellákat írt, majd – az alkotás egy következő fázisában – kötetben kezdett gondolkodni. Ez azzal járt, hogy részben újabb szövegeket írt az elképzelt kötetkompozíció hiányzó, még betöltetlen helyeire, részben a megírtakat átírta, „estikornélosította”, egy részüket pedig kiselejtezte – de csak az *Esti Kornél* kötetből. Novellaként meghagyta őket. Nyitott kérdés tehát, hogy ez esetben hogyan kell eljárnia a szöveggyűjtőnek? Szét kell-e szedni a kötetet, s az egyes darabokat a novellák közé kell-e sorolni keletkezésük időrendje szerint? Ha nem, s az *Esti Kornél* kötetet – hagyományból, vagy esztétikai preferenciáinkból következően – egyben hagyjuk, akkor az a kérdés merül föl: a) mi legyen a szövegek korábbi, még nem „estikornélos” változatával, b) mi legyen a kötetből kihagyott más „estis” szövegekkel? Soroljuk be őket a novellák közé, vagy, ellenkezőleg, csapjuk hozzá az *Esti Kornél* anyagához? – Utóbbi esetben nyilvánvaló: mindkét megoldásnak van egy sor hátránya.

De tévednénk, ha azt hinnénk, hogy ez a már megírt szövegeket átkomponáló gyakorlat csak egyszeri eset volt Kosztolányinál. Némileg módosítva a módosítandókat, így van ez az 1935-ös *Ősszegyűjtött verseknél* is. Itt az alapkérdés megint az: megőrizzük-e a kötetkompozíciót (pl. a *Számadás*-ciklus eredeti rendjét, amelyet sokan – hibásan, de mégis jellemzően – „kötetként” emlegetnek), vagy radikálisan el kell ettől tekinteni? S ismerek olyan Kosztolányi-publikációt is, amikor Kosztolányi egy napilap naptárában három régebbi versét közli újra, de az újraközléskor a verseket kicsit „megigazítja”, s így voltaképpen egy háromelemű verskompozíciót hoz létre. Ám ez sem a végső fázis, az 1935-ös gyűjteményben a versek egymáshoz való viszonya újra átrendeződik, az előbbi kompozíció tehát „ideiglenes” volt. Mi legyen ezzel? A három vers külön-külön született meg, egy pillanatra összeálltak, majd utóbb ismét egy új relációba kerültek. S ez a többszöri átkomponálás nemcsak a versekről mondható el. Van olyan prózakötete is (*Tinta*), amelyben már a kötetbe fölvevett szövegek műfaja sem dönthető el pontosan, ráadásul a „rajz”- vagy novella-szerűségek közé, a kötetbe komponálás során, kiegészítő („fölvezető”) szövegeket is írt. Itt újra fölmerül a kérdés: szét kell-e dobni minden szöveget időrendje és műfaja szerint, vagy meg kell őrizni a kötet rendjét? Akármelyik megoldás mellett döntünk, valami lényeges itt is, ott is elvész, esetleg összezavarodik.

5. *Hogy épüljön föl a versek kiadása?*

Itt vagyunk viszonylag a legkönnyebb helyzetben. Van ugyanis egy kitűnő minta, amit – kis korrekcióval – csak le kell másolni: József Attila verseinek 1984. évi, Stoll Béla-féle kiadása. Ez a szerkezet, úgy gondolom, itt is jól érvényesülne. A kiegészítés, amire mégis szükség lenne: egy „pótkötet”, amely újra számba venné a verseket, s az egyes tételeknél elmondaná azokat a keletkezéstörténeti adatokat, amelyek szükségesek, valamint áttekintené a recepció- és értelmezéstörténet alakulását. Itt, úgy vélem, csupán arra kell vigyázni, hogy ezt a „pótkötetet” – eltérően Stoll 2005-ös „javított” kiadásától – ne próbálja a közreadó belegyömöszölni az alapkiadásba. A világos szerkezet maga is érték.

Hasonló lehet az eljárás a versfordítások esetében is. Itt viszont a döntő különbség az, hogy a lefordításra kiszemelt eredeti versszöveget is közölni célszerű. De kérdés, mi legyen ez az „eredeti” versszöveg? Az a szövegforrás, amelyből Kosztolányi dolgozott? Ha igen, akkor ezt minden esetben azonosítani kell – ami önmagában is nagy s nehéz munka. Ha erre nem vállalkozik a közreadó, akkor marad az eredeti vers standard szöveg és a Kosztolányi számára forrásként szolgáló szöveg ettől akár lényegesen eltérő is lehet. E probléma különösen akkor éleződik ki, amikor a fordítás közvetítő nyelvből készült (pl. a kínai versek esetében).

6. *A novellakiadás lehetséges módja*

Bizonyos, hogy az életműkiadás egyik nagy tömbje a novellakorpusz lesz. De egyáltalán nem evidens, hogy e kiadásnak valójában mit is kell tartalmaznia, s hogy az egyes köteteknek hogyan kell fölépülniük.

Itt alapvetően két problémát látok, mindkettő pragmatikus megoldást igényel.

1. Hogy mi kerüljön be a szövegtörzshez? – az akkor válaszolható meg a legjobban, ha azzal a distinkcióval élünk, hogy az *Esti Kornél*-szövegek első változata minden esetben novellának tekintendő, s ilyenként – időrendben – közlendő, maga az *Esti Kornél* kötet pedig (legalábbis textológiai szempontból) „regény”: azaz önálló egészként, a regények közt közlendő. A genetikus kapcsolatra pedig csak jegyzetekben utal a közreadó, oda-vissza. A részleges szövegismétlés elkerülhetetlen, hiszen bármily nagy is az egyezés az „ősnovella” és a regényfejezet közt, két külön műről van szó.

2. A novellák közreadásának legproblematisabb eleme kétségkívül az: hol s hogyan adjuk a szövegvariánsokat? A legjobb lenne az aktuális lap alján, úgy, ahogy ezt a verseknél Stoll teszi. Novellák esetében azonban gyakorlati szempontból nagy akadályok merülhetnek föl: a nagyobb terjedelmű

változtatás reprodukálása, az eltérő variáns-részek közreadása nem bizonyos, hogy mindig elfér a lap alján. Pragmatikusan közelítve a problémához, mégis kínálkozik némi esély az optimális megoldásra. (1) Novella-kézirat ugyanis, amely sok és hosszú variánst szolgáltatna, tudomásom szerint nem nagyon maradt fenn. Ez megkönnyíti a sajtó alá rendező dolgát. (2) Ha pedig a különböző újraközlések során mégis olyan, nagyobb terjedelmű korrekciókkal élt a szerző, amelyek lapalji variánsként nem adhatók meg, talán mindkét szövegváltozat közölhető lenne, mint két külön novella. A szó szoros értelmében, legalábbis textológiaiilag, úgyszintén két külön műről van ilyenkor szó.

Itt fölmerülő külön probléma, hogy azok a – többnyire rövid – szövegek, amelyek igazában még nem bírnak a novellák jegyeivel, de nem is igazi cikkek, hanem – mint afféle „rajzok” – valahol a két szövegtípus közt helyezkednek el, hol kerüljenek közlésre: a novellák vagy a cikkek közt? (Ilyen pl. a *Tinta* című kötet legtöbb írása.) Úgy gondolom, ezek – bár sem ide, sem oda nem tartoznak, s meghatározó jellegzetességük éppen az átmenetiség – alakíthatóságuk módja révén leginkább a fikciós próza, vagyis a novellatermés körében helyezhető el. Ezt a megoldást az is támogatja, hogy ez a szövegtípus Kosztolányi írói műhelyében úgyszintén a novellairás előtörténetéhez tartozik. S bár tipikusan hírlapírói műfajról van szó, a kor újságolvasójának tudatában is inkább irodalomként élt ez a forma, semmint direkt publicisztikaként.

Más kérdés, persze, hogy – éppen az átmenetiség okán – ezek a cikkek közé is jól beilleszthetők lennének.

7. A levelezés-kiadás kérdése

A levelezés, látszólag az életműkiadásnak csupán függelékszerű kiegészítése. Ezt a vélekedést Kosztolányi esetében az is erősítheti, hogy első, nagy levélírói periódusán túljutva maga Kosztolányi egyre szűkszavúbb, többnyire csupán néhány soros levelet írt. A levelezés azonban mégsem csupán afféle életrajzi kiegészítés az életműhöz: a magánmegnyilatkozás és a mű között helyezkedik el, s az írói műhelybe világít be. Közreadása tehát fontos. De: hogyan történjen?

Ma a meglehetősen általános gyakorlat a következő. A leveleket időrendben, egymás után helyezik el, majd a kötet végén jönnek a jegyzetek. Így tesz pl. a Babits-levelezés vagy a József Attila-levelezés is. Megítélésem szerint viszont az egyedül helyes gyakorlat az, ami az időrendbe rakott leveleket úgy adja, hogy az adott levelet mindjárt követi egy kisebb betűből „szedett” jegyzet. Ez a jegyzet adja a levél textológiai leírását, lelőhelyét, esetleges közlése adatait, valamint egy második, az elsőtől új bekezdéssel tipográfiaiilag is elkülönülő tömbben a tárgyi magyarázatok következnek. (Az első, „leíró” részre jó példa, sőt minta Stoll Bélának a József Attila-levelezéshez készített

jegyzete, a magyarázatrésznek azonban bővebbnek és tárgyiasabbnak kell lennie az övéénél. Ugyanakkor az az erősen formális szerkezetű, fölpuffasztott jegyzetgyakorlat, amely néhány más levélkiadást jellemez, egyáltalán nem követendő.)

E gyakorlat védelmében két dolog jegyzendő meg. A levélhez közvetlenül csatlakozó jegyzet megkíméli a könyv használóját a fölösleges ide-oda lapozgatástól, s nemcsak praktikus, de a levél természetes kontextusa is így jeleníthető meg a leginkább. A másik megjegyzendő elv: a jegyzet minél tömörebb és tárgyiasabb, annál jobb. Az az ideális, ha nem terheli semmi fölösleges. Oktalan s zavaró (valamint helypazarló) például, ha a számítógépes adatbázisok mechanikusan ismétlődő konstans elemeit a jegyzetbe átvesszük, ahogy pl. a Babits-levelezés teszi. De minden konkrét problémát, minden magyarázatot igénylő szöveghelyet konkrétan kell megmagyaráznunk. Az áljegyzetek, a hasalások, a semmitmondó általánosságok kerülendők.

Mindig, de a jegyzeteknél kivált az elegáns, ám gondos tipográfia a legcélravezetőbb megoldás. Az sohasem jó, ha jegyzeteket olvasva rejtvényeket kell megfejtenie az olvasónak.

S ha valahol, itt különösen fontos a kötetvégi név- és címmutató. (Csak zárójelben utalok rá, hogy a novella- és regénykötetekben pedig a fiktív szereplők névmutatóját célszerű adni.)

8. Az editio tipografizálása

Ez a kérdéskör, látszólag, már nem a lényeghez tartozik, külsődleges szempont, rá kell bízni a nyomdai kivitelezőkre. Megítélésem szerint azonban a tipográfia egy könyvnek sohasem külsődleges, járulékos eleme, egy kritikai kiadás esetében pedig kivált fontos, hogy ez is a használatot könnyítse meg. A könyv formátuma, vastagsága, kötése, a választott betűméretek, a jelkészlet célirányos használata stb. – mind-mind nagyon fontos eleme lehet a sikernek: a jól használhatóságnak. A formátum az egyszerűbb kérdés: kritikai kiadáshoz az úgynevezett B méret a legjobb (ilyen pl. a József Attila-versek 1984. évi kiadása), s egy-egy kötetet nem is célszerű túlságosan vastagra méretezni. (Az Arany János kritikai kiadás némely vastkos, sőt túlméretezett kötete igen kevésbé nevezhető praktikusnak.) Az anyagot inkább több relatíve vékonyabb, de könnyen forgatható kötetbe érdemes szétosztani. S az is evidens, hogy a kritikai kiadás, amely nem díszmű s nem is alkalmi olvasmány, hanem tartós munkaeszköz, sokat lesz forgatva, csakis kötött (s nem pl. fűzött) verzióban jelentethető meg.

A betűtípus, bár az utóbbi időben nagyon sokan élnek vele s így inflálják, lehet a Times valamelyik változata: a lényeg az, hogy világos, tiszta, a fölösleges cifrázást kerülő betűtípus legyen, engedje érvényesülni a szöveget. A jel-

készlet fölhasználása pedig célirányos legyen: éljünk a „változatosság”, vagyis a differenciális valamennyi eszközeivel (verzális, kurzív, félkövér, a betűméret esetenkénti változtatása stb.). A lényeg csak az, hogy ez a változatosság mindig a textológusi közlés szolgálatában álljon, s ne váljon öncélú ügyeskedéssé. (Nem tartom véletlennek, hogy legjobb mai textológusunk, Stoll Béla maga „formázza” meg szövegkiadásait: ő választja meg, hogy mikor milyen tipográfiai megoldást alkalmaz.)

Úgy gondolom, a kiadás megindulása előtt célszerű lesz tehát tisztázni a tipográfiai elveket, kialakítva egy követhető mintát, amellyel valamennyi kötet gondozója élhet. Egy ív próbaszedésben jól összesűrítethetők azok a lehetőségek, amelyekkel munka közben élhetnek a textológusok, s így nem menet közben kell – improvizálva – kialakítani a legjobban érvényesülő megoldásokat.

9. Esetleges megoldások

Minden kritikai kiadás, így a Kosztolányié is, csak az erők összefogásával, a szakma különböző csoportjainak kooperálásával valósítható meg. Egy ilyen munka során az életmű kutatásának valamennyi kérdése előbb-utóbb fölmerül, s óhatatlanul fölszínre kerülnek a sok évtizedes mulasztások, visszaütnek a hajdani konjunkturális álmegoldások, ködösítések. A jó eredmény eléréséhez igazi csapat kell, nem elkülönülő, önmagukban ténykedő, önmagukba zárkózó mégoly jeles kutatók. Hogy ez a Kosztolányi-projekt esetében összehozható lesz-e, nyitott kérdés, semmi garancia nincs rá. De sok múlik azokon, akik elég erőt éreztek magukban e munka irányításához. A jól meggondolt, világos munkaprogram önmagában is mozgásba hozhatja a Kosztolányi-kutatást. S ha esetleg maga a kritikai kiadás nem valósul is meg, beindulnak olyan kutatások, megszületnek olyan részeredmények, amelyek önmagukban is új pályára helyezik a kutatást, s megnövelik esélyeit.

Néhány kulcsterületen tehát célirányos volna mindjárt az elején beindítani az alapkutatásokat, hogy azok eredményei – afféle „előnyomatokként”, megelőzve a tulajdonképpeni kritikai kiadást – segíthessék a műhelymunkát, előkészítsék a nagy műt.

Hogy mik legyenek ezek a sürgősen, „előre” elvégzendő munkák, az persze önmagában is megérne egy eszmecsérét. A szakma mai, nagy átrendeződése közben alighanem e vonatkozásban is végletes opciók lehetnek.

Egy munka azonban jól csak egyféleképpen oldható meg: egy kritikai kiadás legyen önazonos. A másféle elképzelések valósuljanak meg egy másik kiadásban, – ha vannak, akik megvalósulását fontosnak érzik.